

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Ekonomická fakulta
Katedra aplikované ekonomie a ekonomiky

Teze diplomové práce

Mikroekonomické a makroekonomické
dopady stárnutí populace na příkladu České
republiky

Vypracoval: Bc. František Pásztor
Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.
České Budějovice 2021

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Ekonomická fakulta

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Bc. František PÁSZTOR
Osobní číslo: E18401
Studijní program: N6208 Ekonomika a management
Studijní obor: Řízení a ekonomika podniku
Téma práce: Makroekonomické a mikroekonomické dopady stárnutí populace na příkladu České republiky
Zadávající katedra: Katedra ekonomiky

Zásady pro vypracování

Cíl práce:

Cílem diplomové práce je analýza makroekonomických a mikroekonomických souvislostí stárnutí populace na příkladu České republiky. Východiska zpracování se orientují na pozitivní (např. dokládají ukazatel zvýšení kvality života a lepší zdravotní a sociální péče), a negativní (nedostatečná obnova produktivní složky) důsledky stárnutí.

Osnova práce:

1. Popis demografického vývoje v České republice
2. Zmapování forem pozitivních a negativních dopadů stárnutí populace
3. Ekonomické aspekty všestranného systému zabezpečení ve stáří
3. Analýza ekonomické stránky systému sociálního zabezpečení ve stáří
4. Ekonomické aspekty udržitelnosti dosavadního systému zabezpečení ve stáří
5. Makroekonomické a mikroekonomické požadavky na reformu udržitelnosti dosavadního systému zabezpečení ve stáří

Rozsah pracovní zprávy: 40 – 50 stran

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

- Burcin, B., Drbohlav D., Kučera T. (2008): Možnosti migračního řešení perspektivního úbytku a demografického stárnutí obyvatelstva České republiky. Sociologický časopis, 44, č. 4.
- Dzúrová, D. (2001): Demografické stárnutí v České republice. In Hampl M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Karlova Univerzita, Praha.
- Jeřábek, H. (2013). Mezigenerační solidarita v péči o seniory. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie (Sociologické nakladatelství).
- Kaczor, P. (2015). Sociální politika a sociální systém ČR. Vydání první. Praha: Oeconomica, nakladatelství VŠE.
- Průša, L. 2015. Důsledky stárnutí populace na potřebu služeb sociální péče do roku 2030. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. Český statistický úřad, 57(3).

Vedoucí diplomové práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.
Katedra ekonomiky

Datum zadání diplomové práce: 21. ledna 2019
Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2020

V Českých Budějovicích dne 18. března 2019

doc. Dr. Ing. Dagmar Škodová Parmová
děkanka

L.S.

Ing. Robert Zeman, Ph.D.
vedoucí katedry

Cílem práce je analýza mikroekonomických a makroekonomických souvislostí stárnutí populace na příkladu České republiky. Kladu si za cíl analyzovat jev stárnutí populace, jeho vývoj a ekonomické důsledky z něj vyplývající, jakými jsou dopad na důchodový a zdravotnický systém nebo trh práce.

Stárnutí je nevyhnutelnou součástí života každého jednotlivce, dochází však i ke stárnutí populace jako celku. Globální demografická změna, která bude výzvou pro mnoho států světa, včetně České republiky. Stárnutí na populační úrovni představuje výzvu nejen ze sociálního, ale i ekonomického hlediska. Není žádným překvapením, že toto téma a jeho následky jsou řešeny odborníky, státem, firmami i širokou veřejností.

Stárnutí populace je fenomén, který v následujících desetiletích bude ovlivňovat život celé společnosti. To ovlivní hospodářskou situaci jako celek i z hlediska jednotlivců. Změny, které s sebou tento jev přinese, se mohou projevovat způsoby, z nichž některé se projeví až s odstupem času a lze je těžko předvídat. Jiné, jako růst státních výdajů na vyplácení starobních důchodů jsou známy už delší dobu a často se o nich diskutuje.

Diplomovou práci rozdělím do třech základních částí. V první části provedu literární rešerši, kde budu zkoumat, kteří autoři se v českém prostředí tímto jevem zabývají, a uvedu některé ekonomicko-demografické pojmy které s tímto jevem souvisejí.

V druhé budu za využití statistických dat dostupných z Českého statistického úřadu zkoumat demografický vývoj populace České republiky, který nejdříve porovnam s globálním a evropským vývojem. Dále se zaměřím na prognózy vývoje populace a jejich ekonomický význam využitím ekonomicko-demografických indexů.

Ve třetí části pak budu zkoumat dopady fenoménu stárnutí s ohledem na jejich ekonomickou stránku a analyzovat jej v širších souvislostech. Zaměřím se zejména na trh práce a udržitelnost důchodového systému, ale i další souvislosti, jako je rozpočtová stránka spotřebitele nebo systém zdravotnictví.

Literární rešerše

Nejdůležitějším pramenem pro tuto diplomovou práci jsou kromě odborné literatury a vědeckých článků statistická data. Ve své práci používám převážně data Českého statistického úřadu. Jako je například střední délka života.

Populačními studii se v našem prostředí zabývá sociolog Ladislav Rabušic. Mezi jeho práce např. patří „Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?“ (2002). Ve svých

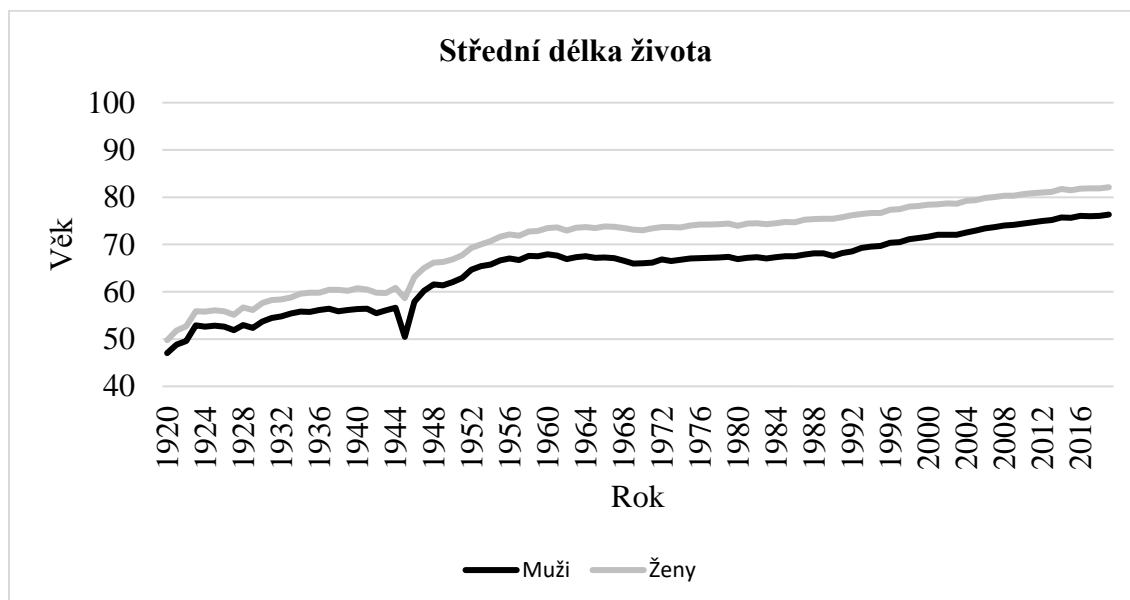
publikacích spíše kritizuje prezentaci populačního stárnutí jako zásadního problému české sociální politiky a jako zásadního problému českých veřejných financí, jak ho vidí mnoho jiných autorů.

Penzijním systém se pak jak z pohledu státu, tak z pohledu populace Marek Loužek ve své publikaci *Důchodová reforma (2004)*. Kromě stárnutí populace popisuje různá členění důchodových systémů či klady a zápory reformem. Řešení pak vidí ve zvyšování věku odchodu do důchodu a snižování průměrného důchodu v poměru ke mzdě.

I na ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích můžeme najít řadu autorů, kteří se tímto fenoménem zabývají, a to jak z řad vzdělaných odborníků, tak i studentů. Často se jedná o práce kombinující několik věd, jako jsou statistika, matematika, ekonomika, sociologie, psychologie a demografie. Právě jedním z ukazatelů, který s demografií souvisí je naděje na dožití.

Ukazatel střední délky života, který bývá také označován jako naděje dožití vyjadřuje průměrný věk, jehož dosáhne člen dané populace, tedy předpokládaný věk dožití tohoto jedince. Počítá se k určitému věku, v grafu je počítán k populaci ve věku nula, tedy právě narozeným.

Graf: 1 Střední délka života nově narozených podle pohlaví v letech 1920-2019

Zdroj: vlastní zpracování; data: Český statistický úřad (2019)

Vlivem ekonomického rozvoje, větší dostupnosti a kvality zdravotní péče a celkově lepším životním podmínkám je naděje na dožití v roce 2019 u mužů více než 76 let a u žen více než 82 let. Nezanedbatelný vliv na tento vývoj měl také jistě technologický pokrok a přechod

velkého množství lidí do terciárního sektoru ekonomiky. Je otázkou, jak dlouho tento vývoj ještě může pokračovat a zda časem nedojde ke stagnaci.

Kromě věku naděje na dožití rostl další ukazatel – věk rodiček. Zatímco v roce 1980 byl průměrný věk ženy při narození dítěte 24,7 let, v roce 2000 to bylo už 27,2 let a od roku 2015 do roku 2019 byl průměrný věk lehce vyšší než 30 let. S tím, jak se zvyšuje participace žen na trhu práce a taky roste doba vzdělávání, je to je možných z důvodů, proč klesá plodnost, tedy počet dětí narozených na jednu ženu.

Hraniční hodnota označující zachování stávající populace se většinou označuje číslem 2,1 dětí na jednu ženu. V mnoha zemích světa a konkrétně i v České republice se plodnost pohybuje hluboko pod touto doporučenou hranicí. (Pavlík, 2005) Podle údajů ČSÚ ji Česká republika od svého založení v roce 1994 nikdy nedosáhla.

Zvyšování věku dožití a pokles plodnosti má potom za následek stárnutí populace, u kterého se předpokládá, že bude nadále pokračovat. To bude mít množství ekonomických dopadů.

Český statistický úřad (2018) vydal tři predikce zabývající se vývojem populace. Pokusil se předpovědět vývoj od roku vydání do roku 2100. Populace je rozdělena podle věku do třech kategorií. 0–14 let, 15–64 let a 65 a více let. V indexu ekonomické závislosti je pak jako dětská složka uvažována kategorie 0–19 let.

Střední varianta, kterou budu ve své práci zkoumat pak počítá s nejpravděpodobnějším scénářem vývoje populace. Je tak do ní zahrnuta i předpokládaná migrace, která má vliv na věkové složení obyvatelstva. Varianta bez migrace, by znamenala ještě větší podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva vůči aktivnímu.

Migrace však nelze z ekonomických a socio-politických důvodů jak v České republice, tak i zahraničí příliš předvídat, a tak je třeba tyto prognózy brát s rezervou. V tabulce můžeme vidět počet obyvatel v jednotlivých kategoriích a index ekonomického zatížení. Podle ČSÚ udává počet lidí v předproduktivním a poproduktivním věku, který připadá na sto lidí v produktivním věku. Teoreticky tak můžeme index zatížení (Iez) vypočítat jako:

$$\text{Index ekonomického zatížení} = \frac{P_{0-14} + P_{65+}}{P_{15-64}} * 100$$

Tabulka 1: Střední varianta: Ukazatele věkového složení 2020–2050; vývoj po deseti letech

Věková kategorie obyvatel	2020	2030	2040	2050
0–14	1 708 986	1 607 203	1 494 217	1 590 935
15–64	6 831 139	6 773 419	6 549 646	6 069 732
65+	2 134 342	2 403 273	2 698 767	3 075 587
Celkem	10 674 467	10 783 895	10 742 630	10 736 254
Procentuální zastoupení				
0–14	16,0	14,9	13,9	14,8
15–64	64,0	62,8	61,0	56,5
65+	20,0	22,3	25,1	28,6
Index ekon. zatížení	68,0	73,9	79,0	92,6

Zdroj: vlastní zpracování; Český statistický úřad (2018)

Tento index vzrostl v období vyobrazeném v tabulce o více než třetinu. Na jednoho ekonomicky aktivního člověka tak bude připadat téměř jeden neaktivní. Dlouhodobá projekce, kterou do roku 2100 pak ukazuje, že by k stárnutí populace mělo docházet i v dalších letech, ale po roce 2060 již bude podíl ekonomického zatížení spíše stabilní a bude se držet spíše na hodnotách podobných roku 2050. Jedná se však o dlouhodobou prognózu, které se do té doby ještě může několikrát výrazně změnit vlivem vnějších faktorů, se kterými nejde počítat. Takovým se ukázala i koronavirová pandemie, kterou však v práci neuvažují, protože pokud se podaří virus zastavit, nebude mít z dlouhodobého hlediska na složení populace vliv.

Souvislosti s fenoménem stárnutí populace se pak zaměřuji na mikroekonomické a makroekonomické dopady, které s ním souvisejí a analyzuji jejich vývoj. Vzhledem k častějším obtížím lidí ve stáří zkoumám výdaje na zdravotnictví z pohledu jejich struktury a relativní výše k hrubému domácímu produktu. Dopad na výdajovou stránku důchodového systému, ale i příjmovou a výdajovou stránku domácností důchodců. Velká část je také věnována situaci na trhu práce, kde vlivem stárnutí a s věkem se zhoršujících některých schopností lze očekávat pokles produktivity. Bude také hledat řešení těchto problémů.

Závěr diplomové práce: Podíl lidí v důchodovém věku na celkové populaci se bude zvyšovat a je velkou výzvou nadcházejících desetiletí. Přibližně po roce 2037 začne totiž odcházet do důchodu početná věková skupina – pokud tedy nedojde ke změnám věku odchodu do důchodu. I přes narůstající migraci, která vzrostla od roku 2004 do roku 2019 na trojnásobek, bude docházet dále ke stárnutí populace. Podíl ekonomicky neaktivní populace na ekonomicky aktivní se bude za stejných okolností postupně zvyšovat. Fenomén stárnutí populace lze brát ale jako výzvu, jak se lépe naučit využívat technologii nebo se zaměřit více na ukazatele životní

úrovně než například ukazatel zaměstnanosti, který se možná časem dočká změn ve svém výpočtu vlivem početné aktivní populace v důchodovém věku.

S tím, jak roste naděje na dožití a klesá plodnost je třeba tomuto jevu věnovat mnohem více pozornosti. Za zamyšlení také stojí, zda není z dlouhodobého hlediska pro stát výhodnější, zaměřit se více než na řešení těchto dopadů na zvyšování porodnosti, která by stárnutí populace zpomalila či zvrátila.

Shrnutí: Předmětem této práce je analýza mikroekonomických a makroekonomických souvislostí stárnutí populace na příkladu České republiky. Práce je rozdělena do tří částí, první část je zaměřena na literární rešerši, v druhé je zkoumán demografický vývoj České republiky. V třetí části jsou zkoumány některé ekonomické dopady, které stárnutí populace způsobí a jejich možná řešení.

Zdroje teze:

Český statistický úřad (2020). *Úhrnná plodnost a průměrný věk matek, 1920–2019*. [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu

Český statistický úřad (2019). *Úmrtnostní tabulky* [online]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/umrtnostni_tabulky

Český statistický úřad (2018). *Projekce obyvatelstva České republiky - 2018–2100*. [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-2018-2100>

Loužek, M. (2014) *Důchodová reforma*. Karolinum. Praha. ISBN: 978-80-246-2612-3

Pavlík, Z. a Kalibová, K. (2005) *Mnohojazyčný demografický slovník*. Praha. 2. vydání. ISBN 80-239-4864-4

Rabušic, L. (2002) *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?* [online]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/fulltext/starpop.pdf>

Klíčová slova: stárnutí populace, trh práce, důchodový systém